

„DOMETI JEDNOG PRIRUČNIKA“. O PRAVOPISNOM PRIRUČNIKU HRVATSKOGA ILI SRPSKOGA JEZIKA VLADIMIRA ANIĆA I JOSIPA SILIĆA

Krešimir MIĆANOVIĆ

In the mid 1980s the publication of Vladimir Anić and Josip Silić's *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* stirred much debate about the orthographic norm and the orthographic policies. The paper thoroughly analyzes „the genesis of *Pravopisni priručnik*“ and the reception of this orthographic manual on the part of the (professional) public. The author particularly focuses on the orthographic policies in the period following the Second World War and the language policies in the 1980s as well as the attempt of the high-ranking Party officials in Croatia, Bosnia and Herzegovina, Montenegro and Serbia to institutionalize a „common language policy“ which would include a „common orthography of Serbo-Croatian/Croato-Serbian, Croatian or Serbian standard language“ which would in turn be applied in all four republics. The publication of Anić and Silić's orthography reference book in such a context serves as the confirmation of Croatian autonomy in shaping of the orthographic norm of the standard language.

Keywords: orthography, codification, language policy, standard Croatian language, Croatian or Serbian language

0. Pravopisne politike

Kontinuitet „fonetičkoga“ kao službenoga i odlukom vlasti propisanoga pravopisa, što je započet Brozovim *Hrvatskim pravopisom* (1892) i prekinut za vrijeme Drugoga svjetskoga rata, uspostavljen je odlukom Ministarstva prosvjete Narodne Republike Hrvatske (1946) kojom se Boranićev *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1947) odobrava kao školska knjiga. Početkom pedesetih tiskano je novo izdanje Boranićeve *Pravopisa* (1951), a u novopokrenutoj stručnoj publikaciji tek osnovanog Hrvatskoga filološkog društva, u *Jeziku*, „časopisu za kulturu hrvatskoga književnoga jezika“, najavljuje se 1952. potreba izrade novoga pravopisa. Osnovana je pravopisna sekcija pri Hrvatskom filološkom društvu sa zadatkom da izradi „naučni pravopis hrvatskoga književnoga jezika“. U svibnju 1953. uredništvo *Letopisa Matice srpske* razaslalo je „Anketu o pitanjima srpskohrvatskog jezika i pravopisa“ te njome pravopis nametnulo kao prvorazredan problem u društveno-političkom životu o kojem su se trebali očitovati najistaknutiji srpski i hrvatski književnici, znanstvenici, politički i javni radnici. Dovršetak pravopisa Hrvatskoga filološkog društva, teoretski dio kojega je u proljeće 1954. trebao biti poslan na raspravu kulturnim institucijama, postao je bespredmetan nakon što je po završetku ankete koncem 1954. održan sastanak u Novom Sadu. Na njemu je naime uz ostalo

zaključeno da „zajednički jezik treba da ima i zajednički pravopis“, nacrt kojega će sporazumno izraditi komisija srpskih i hrvatskih stručnjaka. Rezultat je rada te komisije „identičan pravopisni priručnik“, jedan latinicom i ijekavski, a drugi ćirilicom i ekavski, s potpuno jednakim pravopisnim pravilima i s potpuno jednakim pravopisnim rječnikom, koji je vrijedio „na cjelokupnom području hrvatskosrpskog jezika“. U Zagrebu je izišao pod naslovom *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom* (Zagreb – Novi Sad: Matica hrvatska – Matica srpska, 1960), a u Novom Sadu kao *Правопис српскохрватскога књижевног језика са правописним речником* (Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1960). U isto vrijeme uz „veliki pravopis“ objavljena su i školska izdanja – *Pravopis hrvatskosrpskog jezika* i *Правопис српскохрватског језика* – koja su za upotrebu u školama odobrili i preporučili savjeti za prosvjetu četiriju tada narodnih republika – Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Novosadskim pravopisom gotovo su u potpunosti uklonjene ortografske razlike između Boranićeva *Pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika* (⁹1947, ¹⁰1951) i Belićeva *Pravopisa srpskohrvatskoga književnoga jezika* (novo, dopunjeno i ispravljeno izdanje, 1950): dopušten je dvojak način pisanja futura prvoga, „kao jedna složena riječ: nosiću, plešću i kao složen glagolski oblik: nosit ću, plest ću“ te tuđih imena i prezimena, koja se pišu „izvorno (mahom u latinici) i fonetski (mahom u ćirilici)“. Novi je pravopis služio kao neprijeporan ortografski standard u javnom životu i kao obvezatan priručnik u školama. Nakon 1960. gotovo da je svake godine tiskano novo, školsko izdanje *Pravopisa hrvatskosrpskog jezika* (posljednje, osmo izdanje objavljeno je 1970. godine). Među hrvatskim filozozima malobrojni prigovori Novosadskom pravopisu gotovo da su u pravilu zaobilazili ortografska pravila i odnosili su se prije svega na pravopisni rječnik i terminologiju (v. Mićanović 2014).

U proljeće 1971. iznova je na dnevni filološki red, nakon što se Matica hrvatska odrekla Novosadskog pravopisa, došla izrada novoga pravopisa. Hrvatski su filolozi smatrali da je *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika*, „čedo Novosadskog dogovora“, otkazivanjem dogovora izgubio osnovicu na kojoj je bio zasnovan. Novi je pravopis trebao biti jedan od temeljnih normativnih priručnika hrvatskoga književnog jezika, a pravopisni prečac u jeku hrvatskoga proljeća bio je najkraći put povratka autonomiji u izgradnji vlastitoga jezičnog standarda, što su je hrvatski filolozi imali prije Novosadskog dogovora. Pravopisna knjiga autorâ Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguša – *Hrvatski pravopis* – već je svojim naslovom, posuđenim od Ivana Broza, i simbolički trebala naznačiti prekid s novosadskom kodifikacijom srpskohrvatskoga/hrvatskosrpskoga književnog jezika. U izradi priručnika autori su se kao osnovicom poslužili 9. izd. Boranićeva *Pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1947) vodeći računa i o „suvremenim gledanjima na pravopisnu i jezičnu problematiku“. Usporedba između *Hrvatskog pravopisa* i *Pravopisa hrvatskosrpskoga književnoga jezika s pravopisnim rječnikom* pokazuje da su provedene tek neke boranićevske korekcije novosadskih ortografskih pravila (npr. pisanje točke iza rimskih brojeva), a da težinu razlikâ – i jezičnopolitičkog spora koji će nastati nakon što se otisnu primjerci knjige s početkom školske godine 1971/72. – (s)nosi prije svega leksik pravopisnog rječnika. Višemjesečni spor u vezi

s *Hrvatskim pravopisom* okončan je tako što je (prosvjetna) vlast odlučila ne samo da uskrati odobrenje za uporabu u školama nego i da se unište arci što su čekali na uvez u pravopisnu knjigu. U Zagrebu su tiskani arci poslani u tvornicu papira, a u Londonu je 1972. objavljen *Hrvatski pravopis*. Ideološka difamacija novoga hrvatskoga pravopisnog priručnika onemogućila je bilo kakvu raspravu o njemu u domaćoj filologiji, ali dok je u vezi s njim vladala (pravopisna) šutnja, njime su se „neformalno i prikriveno“ služili i pojedini lektori u obavljanju svoga posla (v. Mićanović 2015).

1. Pravopisni interregnum

Nakon 1971. godine počinje hrvatski pravopisni interregnum, razdoblje u kojemu nije postojao jedan u svemu općeobvezatan ortografski orijentir, a ni odlukom (prosvjetnih) vlasti potvrđen/odobren pravopisni priručnik. Novi je pravopisni priručnik zabranjen, a stari, *Pravopis hrvatskosrpskog jezika*, hrvatska inačica Novosadskog pravopisa namijenjena školstvu, više se nije pretiskavao. Doduše, praksa je, i to ne samo u školstvu, u osnovi slijedila novosadska pravopisna pravila, ali i odbacila pojedine lekseme (termine) kodificirane Novosadskim pravopisom. Odustajanje hrvatskih filologa od Novosadskog dogovora i nastojanje da se upravo novim hrvatskim pravopisom potvrdi autonomija u kodifikaciji jezičnoga standarda nije ostala bez posljedica na cjelinu područja što ga tada čine četiri središnje republike jugoslavenske federacije. Tako je i u Bosni i Hercegovini sredinom 1971. najavljen novi školski pravopis, koji da će se zasnivati na zaključcima Sarajevskog simpozijuma o jezičkoj toleranciji (1970) i stavovima Novosadskog dogovora (1954). Pravopis autorâ Svetozara Markovića, Mustafe Ajanovića i Zvonimira Diklića, objavljen 1972. pod naslovom *Pravopisni priručnik srpskohrvatskog – hrvatskosrpskog jezika / Правонисни приручник српскохрватског – хрватскосрпског jezika* (¹1972, ¹⁸1991), izdan je da bi popunio, kako se navodi u njegovu predgovoru, prazninu koja je u školama u Bosni i Hercegovini nastala prestankom izlaženja školskog izdanja Pravopisa, naročito njegove ijekavske verzije. Drugim riječima, zadobio je status koji su prije imala školska izdanja Novosadskog pravopisa u četirima središnjim republikama, pa tako i u Bosni i Hercegovni. U Beogradu je pak nastavljeno, za potrebe Srbije i Crne Gore, s objavljivanjem fototipskih izdanja školskog pravopisa (*Правонис српскохрватског jezika*, ¹1960, ¹⁶1990), a pretiskivan je i „veliki“ pravopis (*Правонис српскохрватскогa књижевног jezika са правонисним речником*, ¹1960, ⁶1991).

U ocrtavanju jezičnopolitičkog konteksta treba spomenuti i problematiku naziva jezika koja je iznova aktualizirana u sklopu ustavnih promjena početkom 1970-ih, što je posljedično utjecalo i na to kako će se jezik zvati u priručnicima namijenjenim školama. U proljeće 1972. usvojeni su ustavni amandmani, poslije ugrađeni u novi Ustav SR Hrvatske (1974), među njima i jezični u kojem stoji da je u SR Hrvatskoj u javnoj upotrebi „hrvatski književni jezik standardni oblik narodnog jezika Hrvata i Srba u Hrvatskoj, koji se naziva hrvatski ili srpski“, odnosno da se

autentični tekstovi saveznih zakona i propisa donose i objavljuju u službenom listu SFRJ „na hrvatskom književnom jeziku, latinicom“. U novodonesenim nastavnim planovima i programima (*Opći i nastavni plan i program osnovne škole*, 1972, *Osnove nastavnog plana i programa za srednjoškolsko obrazovanje u SR Hrvatskoj*, 1973) jezik se, kada je riječ o službenom imenu školskog predmeta, više ne naziva *hrvatskosrpski* (tako i u Ustavu SR Hrvatske iz 1963. godine), nego *hrvatski ili srpski*, onako kako se nazivao u Ustavu NR Hrvatske (1947) i u hrvatskim školama do konca 1950-ih.

Tradicijski je za reguliranje pravopisne norme u hrvatskom školstvu mjerodavno ministarstvo prosvjete. Nakon što su prosvjetne vlasti odbile prihvatiti *Hrvatski pravopis*, a *de facto* odustale od *Pravopisa hrvatskosrpskoga jezika*, nastojalo se stvoriti institucionalni okvir unutar kojega će krenuti u izradu nove pravopisne knjige. Sredinom 1973. predstavnicima Sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SR Hrvatske najavila je da se pri tom sekretarijatu (ministarstvu) osniva "komisija za jezik i pravopis u kojoj će raditi istaknuti znanstveni radnici, političari i pedagoški radnici" te da će se izrada novoga pravopisa, što je "važan i neodgodiv, ali i znanstveno odgovoran zadatak povjeriti istaknutim znanstvenim radnicima koji pružaju jamstvo da će pravopis biti izrađen na znanstvenoj osnovi i na načelima koja su u skladu sa suvremenim stanjem hrvatskoga književnoga jezika kao zajedničkog jezika Hrvata i Srba u Hrvatskoj" (*Pravopis 1973*). U proljeće 1974. osnovana je Komisija za jezična pitanja pri Sekretarijatu za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu, koja je, kako je javnost obaviještena, kao savjetodavno stručno-političko tijelo trebala djelovati s ciljem da prati jezičnu problematiku i da u skladu s ustavnim načelima razrađuje pojedina pitanja jezične politike u SR Hrvatskoj, odnosno da potiče znanstvena ispitivanja i pridonosi afirmaciji književnog jezika u nastavi, udžbeničkoj literaturi i sredstvima javnog informiranja (*Komisija 1974*). U vezi s pravopisom pomak je učinjen koncem 1976. godine kada je izabran drugi sastav Komisije za jezična pitanja.¹ Tada je na njezinoj prvoj sjednici republički sekretar (ministar) artikulirao dva osnovna zadatka Komisije za jezična pitanja: izrada novoga pravopisa i dovršetak *Rječnika hrvatskosrpskoga književnog jezika* (Šušar 1976). Potom je prijedlog konkretiziran: Sekretarijat za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SR Hrvatske obratio se 31. ožujka 1977. Katedri za suvremeni hrvatski književni jezik Filozofskog fakulteta u Zagrebu s prijedlogom da se prihvati izrade „pravopisa hrvatskog književnog jezika“ (Štajduhar 1986a: 32), koji će se objaviti devet godina poslije pod naslovom *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Autori Vladimir Anić i Josip Silić u predgovoru pravopisnoj knjizi pišu da je Katedra prijedlog prihvatila, „shvaćajući takve poslove kao svoju obavezu“, te posao izrade novoga pravopisa povjerila njima. Nakon što su izradili elaborat projekta, predložili su ga Komisiji za jezik i ona je elaborat prihvatila (Anić–Silić 1986: [5]).

¹ Komisija se u različitim izvorima katkad navodi kao Komisija za jezična pitanja, katkad kao Komisija za jezik (tako i u predgovoru Anić–Silićeva *Pravopisnog priručnika*). Prvi je predsjednik Komisije za jezična pitanja Krunoslav Pranjić, tada predstojnik Katedre za hrvatski književni jezik na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a potom, od 1976. godine, Vladimir Anić, koji je od 1975. preuzeo vođenje Katedre za hrvatski književni jezik.

Gotovo istodobno s počecima pravopisnog projekta pravopisna se problematika iznova „institucionalizira“ u domaćoj filologiji. U okviru Sekcije za kulturu hrvatskoga književnog jezika Hrvatskoga filološkog društva pretresaju se 1976. i 1977. pravopisna pitanja, a objavljeni članci, proistekli iz rada te sekcije, nemaju svrhe, kako stoji u napomeni uredništva časopisa *Jezik*, „da zamijene pravopis ili da unaprijed odrede buduća pravopisna rješenja, ali se može očekivati da će olakšati posao budućim pravopiscima“ (Uredništvo 1976–1977).¹ U Bosni i Hercegovini koncem 1976. održan je znanstveni skup na kojem je tridesetak sudionika iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije raspravljalo o pravopisnoj problematici u BiH, ali znatnim dijelom i o teoretskim i praktičnim pitanjima pravopisa „u smislu razrade, dograđivanja i osavremenjivanja postojećih pravopisnih normi“ (v. *Radovi*, III, Sarajevo, 1976).² Na tome skupu Brozović je iznio stav, može ga se smatrati i tadašnjim tipičnim stavom hrvatskih filologa, da u razmatranju pravopisne problematike standardne novoštokavštine, koja je za njega apstraktni model standardnoga jezika kojim se služe Hrvati, Srbi, Crnogorci i Muslimani, „treba da svi surađuju, savjetuju se“, ali da nakon toga svatko za sebe, „svaka sredina formulira i donosi propise sama, jednostavno zato što je i svoj oblik i svoju praksu standardne novoštokavštine izgradila samostalno“ (Brozović 1976: 58). Iz perspektive srpskih filologa drugačije se gledalo na to da svaka republika samostalno kodificira standardnojezične norme: "istina o našoj književnojezičkoj jednačini nikako nije tako prosta da bismo je mogli odrediti formulom: *četiri republike – četiri norme i četiri književna jezika*" (Pešikan 1976: 87).

2. „Geneza Pravopisnog priručnika“

U početku projekta *Pravopisa hrvatskoga književnog jezika* očekivalo se da će knjiga biti objavljena do kraja 1979. (v. Anić 1977), odnosno da će autori dovršiti pravopis do kraja te godine (v. Pavičić 1978). Planirano je bilo i da pravopis iziđe iz tiska 1980. (v. Tomljanović 1979), da će pravopisna knjiga biti, „ako ne bude nekih nepredviđenih poteškoća“, objavljena početkom 1981. godine (Anić 1980: 36), ili najkasnije do kraja te iste godine (v. Pavičić 1980). Posao su izrade, kako sami autori

¹ Članci proistekli iz rada Sekcije za kulturu hrvatskoga književnog jezika objavljeni su časopisu *Jezik*, br. 3–4/1976–1977. (Stjepan Babić, Božidar Finka, Antun Šojat, Eugenija Barić i Dragica Malić.) i br. 5/1976–1977. (Mirko Peti). U br. 3–4 objavljuje pravopisni članak Dalibor Brozović, a u br. 5 Valentin Putanec.

² Skup pod nazivom „Savjetovanje o pravopisnoj problematici u BiH“ (Trebinje, 8–10. XII. 1976) održan je u organizaciji Odjeljenja za jezik Instituta za jezik i književnost u Sarajevu. U radu skupa sudjelovali su i hrvatski filolozi Dalibor Brozović, Božidar Finka, Josip Silić, Mirko Peti, Antun Šojat, Dragica Malić i Eugenija Barić (v. *Radovi*, III, Sarajevo, 1976). Sarajevski Institut u drugoj polovici 1970-ih radio je na projektu „Savremena pravopisna problematika u BiH – u svjetlu kolebanja i stabilizacije ortografske norme na srpskohrvatskom jezičkom području“ te objavio četiri tematska broja svoga časopisa – Pravopisne teme I, *Radovi*, IV, 1977; Pravopisne teme II, *Radovi*, V, 1978; Pravopisne teme III, *Radovi*, VI, 1979; Pravopisne teme IV, *Radovi*, VII, 1979. – u kojima su objavljivali članke i hrvatski autori (Vladimir Anić, Josip Silić u br. IV, Mijo Lončarić, Mirko Peti u br. V).

navode u predgovoru, priveli nakon tri godine (Anić-Silić 1986: [5]). Pošto su u lipnju 1981. rukopis predali izdavaču (v. Anić-Silić 1982, Silić 1986c), uslijedio je (dugotrajan) recenzentski postupak, započeo je 1981. i završio 1984. Trojica su recenzenata – Radoslav Katičić, Dragutin Rosandić i Dubravko Škiljan¹ – u opširno napisanim primjedbama „tražili dosta izmjena, posebno kad je riječ o izradi pravopisnog rječnika“;² nakon što su autori doradili rukopis, posebice opći rječnik, uslijedile su po drugi put recenzentske primjedbe, potom slijedi nova autorska dorada rukopisa te konačna, treća po redu, ocjena kojom recenzenti „dopuštaju da se *Pravopis* objavi“ (Anić 1986b: 35). Premda je recenzentski postupak okončan u rujnu/listopadu 1984. godine, tek je u proljeće 1986. rukopis zajedno s Izvještajem autora podnesen Komisiji za jezična pitanja koja je predložila Republičkom komitetu da se knjiga objavi, što je taj komitet (ministarstvo) i njezin predsjednik prihvatio (Anić 1986a: 35). Pravopisna knjiga konačno je izašla iz tiska u listopadu 1986. u izdanju Sveučilišne naklade „Liber“ i Školske knjige s imprimaturom u kojemu stoji da je *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* izrađen na preporuku Komisije za jezik pri Komitetu za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SRH,³ koji ga je odobrio za javnu upotrebu.

2.1. Naslov pravopisa, naziv jezika

Autori u predgovoru pravopisnoj knjizi navode bez konkretnijeg objašnjenja da je put do nje bio dug, a da su se pak upustili u objašnjavanja, morali bi navesti da je tomu pridonio i spor u vezi s naslovom pravopisa, odnosno nazivom jezika. Pravopisni projekt započet je pod naslovom „Pravopis hrvatskoga književnog jezika“, riječ je dakle o pravopisu jezika, kakav je, kako je to 1977. objasnio jedan od njegovih autora, u književnoj upotrebi u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj i koji se prema Ustavu SR Hrvatske zove hrvatski književni jezik (Anić 1977).⁴ Da je naziv pravopisa, o kojemu se dotada uvijek piše kao o pravopisu hrvatskoga književnog jezika (v. Pavičić 1978, Tomljanović 1979), sporan, javnost je saznala nakon održane

¹ Dr. Radoslav Katičić, profesor slavistike na Bečkom sveučilištu, dr. Dragutin Rosandić, profesor metodike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i dr. Dubravko Škiljan, profesor opće lingvistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (v. Anić 1986a).

² Anić i Silić u početku su pravopis zamislili kao autorsko djelo, „više kao naše stručno-znanstveno djelo nego opći, za javnu upotrebu namijenjeni pravopisni priručnik“, a da su dvojica recenzenata, Katičić i Škiljan, sugerirali veću normativnost, „normativniji položaj takve knjige u društvu“. Autori su udovoljili i recenzentskim zahtjevima da se drugačije uredi opći pravopisni rječnik, koji je prvo bio izrađen kao pravopisni priručnik (kako se riječ piše), kao ortoepski priručnik (kako se izgovara, s akcentom i fonološkom transkripcijom) i kao tvorbeno-motivacijski priručnik (kako se riječ tvori) (v. Anić 1986b, Anić 1986c, Silić 1986c).

³ Na osnovi Zakona o organizaciji i djelokrugu republičkih organa uprave i republičkih organizacija iz 1979. ukinut je Sekretarijat za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu, a umjesto njega osnovana su dva komiteta: Komitet za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu te Komitet za znanost, tehnologiju i informatiku.

⁴ Spalatin u emigrantskoj *Hrvatskoj reviji* u vezi s Anićevim člankom piše: „Iz samog naslova se razabire da će to biti pravopis samo hrvatskoga jezika, tj. više manje isto što i poništeni pravopis iz 1971. U tom smislu pojava budućeg pravopisa označit će pobjedu slobodnog razvoja hrvatskog standardnog jezika nad političkim pučem u Karađorđevu“ (Spalatin 1978: 45).

sjednice Komisije za jezična pitanja sredinom 1980. godine (v. Pavičić 1980, Anić 1980). Na toj je sjednici, o čemu se više saznalo zahvaljujući jednom intervjuu (Babić 1981) i iz njega proistekloj polemici u sarajevskom listu *Svijet*,¹ izvan dnevnoga reda postavljeno pitanje o nazivu pravopisa. Neki su članovi Komisije za jezična pitanja inzistirali na tome da se pravopis zove *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika* jer da „nacionalisti inzistiraju da se taj jezik zove ‘hrvatski književni jezik’ i oduzimaju pravo Srbima da svoj jezik zovu svojim“ (Babić 1981: 11). U svome odgovoru članu Komisije koji je inzistirao na nazivu *hrvatski ili srpski* autori su pravopisa, ujedno i sami članovi te Komisije, ustvrdili da je naziv *Pravopis hrvatskoga književnog jezika* i razloge koje mu govore u prilog iznosilo nekoliko članova, a da o nazivu pravopisa Komisija nije donosila nikakve „definitivne zaključke“ (Anić–Silić 1982). Spor u vezi s nazivom pravopisa/jezika sastavni je dio polemike s kraja 1970-ih i početka 1980-ih u vezi s ustavnim nazivom jezika potaknute time što je 1979. Stipe Šušar, republički sekretar Sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu, istoga onoga pri kojemu djeluje Komisija za jezična pitanja, uskratio odobrenje za upotrebu u školama *Priručnoj gramatici hrvatskoga književnoga jezika* Zavoda za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku u Zagrebu (1979). U obrazloženju je navedeno da gramatika „nije pedagoški primjerena“, a u vezi s nazivom jezika da se iz nje „ne može saznati što je to hrvatski književni jezik i da li on jest ili nije i hrvatski ili srpski jezik“, također da je nedopustivo u gramatici „ne reći ni riječi o tome što su posebnosti hrvatskog književnog jezika [...], a što je isto i zajedničko, i u gramatici, jednom jeziku Hrvata, Srba, Crnogoraca i Muslimana, koji zovemo još i hrvatski ili srpski jezik, hrvatskosrpski, srpskohrvatski itd.“ (v. Babić 1990: 48, 49). Na to da je ustavna odredba o jeziku iskorištena „za nacionalističko djelovanje“ upozorava se u elaboratu *Jezična problematika u funkciji nacionalističke ideologije u SRH od 1945. do 1980.*, izrađenom kao „interni materijal“ u Republičkom komitetu za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu na poticaj njezina čelnog čovjeka (v. Šušar 1987, Selak 1992). U polemici u vezi s nazivom jezika (ne samo u *Priručnoj gramatici hrvatskoga književnog jezika*) i tumačenjem ustavne odredbe o jeziku tadašnji je republički sekretar „polazio od toga da ustavna odredba o nazivu jezika nije dobra, da objektivno ide na ruku nacionalistima i da je u praksi treba suspendirati“, odnosno da u naslovu školskog priručnika nije prihvatljiv naziv *hrvatski književni jezik* (Pavičić 1986c: 258). Takva je suspenzija ustavne odredbe (treba izbrisati naziv *hrvatski književni jezik*) potvrđena u mandatu novoga republičkog sekretara na primjeru Anićeva i Silićeva pravopisnog priručnika, koji je izišao pod naslovom *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*.

2.2. „Zagrebački dogovor“

U 1985. godini, u doba kada je pravopisna knjiga već bila pripremljena za tisak, započeo je „novi val antinacionalističke euforije“ (Pranjaković 2006), u siječnju

¹ U polemičkoj prepisci, u kojoj je rad Komisije za jezična pitanja bio tek jedna od (pod)tema, sudjelovali su Goran Babić, Vladimir Anić i Josip Silić, Predrag Matvejević, Stijepo Mijović Kočan, Mira Kermek, Dragutin Brigljević, Milan Prelog.

je pokrenuta inicijativa da se na Ustavnom sudu Jugoslavije preispita je li jezična odredba u Ustavu SR Hrvatske u suprotnosti s Ustavom SFRJ, a u prosincu iste godine Predsjedništvo CK SKH donosi *Stavove o aktualnim pitanjima jezične politike* te Program mjera u oblasti jezične politike. U prvome dokumentu stoji i to da Predsjedništvo smatra da treba što prije izdati „pravopis hrvatskog ili srpskog jezika“ (Stavovi 1985), a u drugome se utvrđuje da je potrebno izmijeniti postojeću jezičnu ustavnu odredbu („hrvatski književni jezik“) u sklopu promjena Ustava SR Hrvatske (Pavičić 1990).¹ Konkretan je učinak odluke toga najužeg vodstva Saveza komunista Hrvatske, očito obvezujuće i za prosvjetne vlasti (v. Gagro 1987), dopuštenje da se tiska već dovršeni pravopis, ali s naslovom u kojemu će biti naziv jezika *hrvatski ili srpski*.² Predsjedništvo CK SKH svojim je Stavovima pitalo na suradnju „odgovornih društvenih i političkih činilaca socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina na području hrvatskog ili srpskog jezika“. Ta je suradnja konkretizirana održavanjem u prvoj polovici 1986. dvaju radnih dogovora – sudjelovali su u njima predstavnici CK SK iz BiH, Crne Gore, Hrvatske i Srbije, predstavnici PK SK iz Kosova i Vojvodine, jezični stručnjaci i predstavnici znanstvenih, kulturnih i obrazovnih institucija – koji su rezultirali donošenjem jezičnopolitičkog dokumenta *Zaključci radnog dogovora predstavnika centralnih komiteta SK Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske i Srbije i pokrajinskih komiteta SK Kosova i Vojvodine o aktualnim problemima jezika i jezične politike na srpskohrvatskom/hrvatskosrpskom, hrvatskom ili srpskom govornom području*. U tome se svojevrsnom nacrtu jedne jezične politike za područje četiriju središnjih republika u posebnoj točki utvrđuje „urgentna potreba naše kulture u domenu jezične standardizacije“, potreba dogradnje i osuvremenjivanja pravopisa srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog, hrvatskog ili srpskog jezika i rješavanje norme u pojedinim sociokulturnim sredinama i na cijelom jezičnom području. Provedba bi pravopisnog zaključka, ostavimo po strani je li ona iz niza razloga uopće bila realna, dovela u pitanje objavljivanje Anić–Silićeva pravopisa. Naime u petoj je točki zaključeno da je neophodno odmah poduzeti korake da se formira kvalificirano stručno tijelo, sastavljeno od specijalista za pravopisna pitanja s cijeloga govornog područja koji će izgraditi osnove i nacrt pravopisa srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog, hrvatskog ili srpskog standardnog (književnog) jezika, a da bi se s osloncem na principe i norme toga pravopisa izrađivali pravopisni priručnici za

¹ Predsjedništvo SR Hrvatske u svibnju 1987. donosi prijedlog da se pristupi promjenama Ustava SR Hrvatske u sklopu kojih je trebalo promijeniti aktualnu jezičnu odredbu tako da se iz nje izostavi naziv *hrvatski književni jezik*. Duga rasprava o nazivu jezika, u koju se uključio velik broj pojedinaca i institucija, trajala je do lipnja 1989. godine, kada je Sabor SR Hrvatske odbio sve jezične amandmane te je postojeća jezična odredba ostala neizmijenjena.

² Prema Šuvarovim riječima rukopis je „ležao“ kod izdavača jer je bio sporan naziv: jednočlani (hrvatskog književnog jezika) ili dvočlani (hrvatskog ili srpskog jezika). „Predsjedništvo CK SKH [...] sa svoje strane preporučilo i naziv: pravopis hrvatskog ili srpskog jezika. Predsjedništvo se time ujedno izjasnilo i za njegovo izlaženje“ (Šuvar 1987: 10). U vrijeme dok se još čekalo na tisak pravopisa tvrdilo se da je javna tajna da on ne izlazi jer autori uporno odbijaju da se nazove Pravopis hrvatskog ili srpskog jezika (Pasarić 1985). Autori *Pravopisnog priručnika* poslije njegova objavljivanja objašnjavali su promjenu naziva jezika time da se u školama jezik naziva *hrvatski ili srpski* (Anić 1986c, Silić 1986c).

posebne potrebe i namjene (Zaključci 1986: 11). U tim su radnim dogovorima sudjelovali Anić i Silić kao jezični stručnjaci u hrvatskom „dogovornom timu“. Jedna je od točaka tih razgovara bila i *Pravopisni priručnik* u vezi s kojim je došlo do prijepora: „Svi su, osim drugova iz Hrvatske, koji u novom pravopisu vide mogućnost uspostavljanja izgubljene ravnoteže u jezičkoj politici („ako mi ne izdamo ‘svoj’ pravopis, važit će ‘londonac’“), – bili nedvosmisleno protiv takvog pravopisa, jer bi on mogao utrti put republikanizaciji i a(u)to(no)mizaciji pravopisa“ (Brborić 2000: 404). Nedugo nakon što su *Zaključci* objavljeni, Anić i Silić uskratili su podršku tom jezičnopolitičkom dokumentu i odustali od daljnjeg sudjelovanja u razgovorima (v. Anić 1986b, Silić 1986a). Elaborat nove jezične politike, populariziran u tisku kao „Zagrebački dogovor“, dovršen je bez hrvatskih lingvista (Brborić 2000), ali nije proizveo nikakav konkretan učinak: nije nastavljen rad na dovršetku *Rječnika hrvatskosrpskoga književnoga jezika*, nije napravljena suvremena gramatika srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog, hrvatskog ili srpskog standardnog jezika, nisu izrađene osnove i nacrt pravopisa srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog, hrvatskog ili srpskog standardnog (književnog) jezika (v. Zaključci 1986). Sve što se u Anić–Silićevu priručniku može dovesti u vezu s petim zaključkom „Zagrebačkog dogovora“ jesu paradoksalne formulacije u njegovu uvodnom dijelu. U završnom odlomku toga uvoda stoji da je zadaća *Pravopisnog priručnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* opisati stanje pravopisa u okviru književnojezičnog izraza kakav je u upotrebi u SR Hrvatskoj „u skladu s načelima zajedničkog pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika“. Stoga se pravopisni priručnik „ima shvatiti kao jedan od izvedbenih pravopisa toga zajedničkog pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika, kome, kao i svaki drugi izvedbeni pravopis, može pomoći da, kad to bude bilo potrebno, dođe do logičnijih i djelotvornijih rješenja“ (Anić–Silić 1986: [7]–8). Dakle izvedbeni pravopis, koji da je izveden iz pravopisa koji ne postoji, može pomoći, kad to bude bilo potrebno, onome što ne postoji da jednom kad postane dođe do logičnijih i djelotvornijih rješenja.

Simptomatično je da su dvojica republičkih sekretara, jedan bivši, u mandatu kojega je i započet projekt *Pravopisa hrvatskoga književnoga jezika*, i drugi, aktualni, u mandatu kojega je objavljen *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, zagovarali izradu zajedničkoga pravopisa u skladu sa Zaključcima radnih dogovora i u doba kad je već otisnuto i drugo izdanje Anić–Silićeva priručnika (naklada 40.000 primjeraka) te najavljeno da će svi novi udžbenici „Školske knjige“ biti s njime usklađeni. Iz njihovih se javnih nastupa može zaključiti da obojica dižu institucionalne ruke od pravopisnog priručnika koji je, kako stoji na njegovoj 2. stranici, izrađen na preporuku Komisije za jezik pri Komitetu za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SRH, koji ga je odobrio za javnu upotrebu. Bivši je republički sekretar smatrao da *Pravopisni priručnik* treba biti „autorsko djelo, kao i što jest“, a da treba jednostavno potaknuti i organizirati rad na izradi zajedničkog pravopisa tako da će onda i priručnik dvojice autora „doći na svoje mjesto“ (Šušar 1987: 10). Aktualni je ministar najavljivao da je sljedeći korak „izrada zajedničkog pravopisa hrvatskog ili srpskog jezika, odnosno hrvatskosrpskog ili srpskohrvatskog jezika“. Kada je o sudbini *Pravopisnog priručnika* riječ, „nismo nikome niti naložili

niti preporučili ovakav ili onakav njegov oblik upotrebe u školi, u sredstvima masovnog informiranja ili drugdje”, osim preporuke za objavljivanje, “osim toga nulla obstat za njegovo objavljivanje, ništa nije dano niti učinjeno” (Gagro 1987: 15).

Objavljivanje *Pravopisnog priručnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* imalo je mobilizatorski učinak na zagovornike izrade novoga pravopisnog priručnika, koji bi, poput onoga iz 1960. godine, vrijedio na području četiriju republika. Grupa od deset lingvista serbokroatista iz Novog Sada, Beograda, Nikšića i Sarajeva okupila se potkraj 1986. – „u duhu“ *Zaključaka radnih dogovora* – na „zajedničko pretresanje i ocenjivanje otvorenih pravopisnih problema“, „na doradi i osavremenjivanju naše zajedničke pravopisne norme“ (v. Ivić i dr. 1990). Iz toga zajedničkoga rada, kojemu su „političku platformu“ trebali dati *Zaključci* (v. Ćupić 1988), proizišlo je nekoliko članaka objavljenih u časopisima i dnevnim novinama te publikacija *Prilozi pravopisu* u izdanju Matice srpske. U nastojanja, doduše bez ikakvih konkretnih normativnih učinaka, da se institucionalizira pravopisna suradnju četiriju republika treba ubrojiti i osnivanje 1988. godine Međuakademijskog odbora za proučavanje ortografske i ortoepske problematike u koji su svoje članove poslali ANUBiH, SANU, CANU, VANU i JAZU. U radu Međuakademijskog odbora uz stalne hrvatske članove toga odbora – Dalibora Brozovića, Radoslava Katičića i Milana Moguša – sudjelovao je i Stjepan Babić (v. Ivić i dr. 1990).

3. Recepcija Pravopisnog priručnika

Po izlasku iz tiska u listopadu 1986. *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Vladimira Anića i Josipa Silića izazvao je golem interes javnosti, što potvrđuje i činjenica da su u nepunih šest mjeseci objavljena dva izdanja (v. Pavičić 1987a). U novinskim napisima objavljenim do kraja 1986. navodi se da je naklada od 25.000 primjeraka razgrabljena u mjesec dana (Pavičić 1986b), pravopis je prvorazredan medijski hit i izdavački bestseller (Silić 1986b), a tekstovi dosad objavljeni u Hrvatskoj o tome opsežnom djelu uglavnom su puni komplimentata (Štajduhar 1986b). U prikazima objavljenim u *Vjesniku*, *Večernjem listu*, *Slobodnoj Dalmaciji* i *Danasu* navodi se: pravopis je „znanstveno zasnovan i društveno opravdan“ (Pavičić 1986a), priručnik je „knjiga koja nam svakako treba“ (Jurišić 1986), imamo knjigu „iza koje (ako je i to potrebno istaći) stoje sva odgovarajuća stručna i društveno-politička tijela naše republike“ (Žanić 1986), u *Priručniku* se, kako piše njegov recenzent, sjedinjuje tradicija i suvremenost, „u našu pravopisnu praksu unijet će red, a kulturu pisanoga jezika podići na višu razinu“ (Rosandić 1986). S početkom 1987. objavljena su u dvotjedniku *Oko* dva opširna teksta: u prvome, pravopis je poticaj za razmatranja širega konteksta, pa i standardološkoga („danas je u složenoj standardizaciji hrvatskog ili srpskog jezika na djelu uvjetno rečeno ‘nacionalizacija’ norme u ‘okviru’ državnih [!] pojedinih republika hs/sh jezične prakse“), a u vezi s *Pravopisnim priručnikom*, koji da je „znanstveno djelo koje može potaknuti određene zajedničke dorade“, navodi se da je malo vjerojatno da će i u SR Hrvatskoj biti u svemu akceptiran (Brkić 1987: 6), u drugome, ustvrđuje

se uz ostalo da su u priručnik u odnosu na Novosadski pravopis unesene neznatne razlike, posrijedi je osobito i modernije razrađena pravopisna problematika odvojena od morfološke, sintaktičke i semantičke, što će i zbunjivati nenaviknute čitatelje na to da pred sobom imaju *samo pravopis*, pogotovo kada budu tražili riječ u pravopisnom rječniku. Zaključna je ocjena da su autori obavili velik i značajan posao te da je prava šteta što je njihov priručnik morao toliko dugo čekati na objavljivanje (Radaković 1987). U siječanjskom broju *Prevoditelja* iznosi se u prikazu *Pravopisnog priručnika* vrlo kratak opći pregled svih pravopisnih knjiga i pritom se u Anićeve i Silićeve korist povlači „linija razgraničenja“: „Oni su pristupili poslu čista srca, bez ikakvih izvanznanstvenih predrasuda. To je prvi naš pravopis koji se isključivo temelji na stručnim i znanstvenim kriterijima” (Slamnig 1987: 53). Pohvaljuje se transkripcija i transliteracija, preporučuje se prevoditeljima da odmah počnu primjenjivati novosti koje pravopis donosi: pisanje točke u kraticama (*dr.* i *mr.*), sastavljeno pisanje priloga (ujesen, nažalost, itekako), pisanje točke iza rimskog broja. Primjedbe se odnose uglavnom na pravopisni rječnik: u njemu se nalaze mnogi izrazi koji ne idu u hrvatski književni jezik.

U osvrtima/prikazima hrvatskih jezikoslovaca koji su sudjelovali u *Vjesnikovoj* anketi („Što mislite o *Pravopisom priručniku* i što imate reći u povodu njegova izlaska?") tijekom siječnja/veljače 1987. novi je pravopisni priručnik odreda pozdravljen kao dobrodošla knjiga, doduše u širokom rasponu procjenâ: od one da je riječ o jednom od najtemeljnijih djela naše normativističke literature uopće (Pranjčević 1987) pa do one da je dobar i koristan priručnik mogao biti znatno bolji da nije ostao na razini autorskog djela (Barić 1987). Hvaljena je npr. pravopisna logičnost i dosljednost, ekonomičnost u oblikovanju pravila, to da je u pravopisnu knjigu unijeto samo ono što pripada pravopisu, „nema elemenata gramatičkog ili leksičkog opisivanja (ni propisivanja), nema podataka etimološke naravi i sl.“ (Pranjčević 1987), isticano je da se novi priručnik razlikuje od dosadašnjih pristupom građi, izborom i rasporedom građe te novim prihvatljivim terminološkim rješenjima (Barić 1987), ocijenjeno je prihvatljivim pravilo o pisanju točke iza rimskih rednih brojeva (Lončarić 1987). Izneseno je katkad vrlo malo, katkad više prigovora na konkretna pojedinačna ortografska rješenja (Pranjčević 1987, Lončarić 1987, posebice iscrpno Barić 1987), a načelne primjedbe odnosile su se prije svega na pravopisni rječnik (Pranjčević 1987, Lončarić 1987, Damjanović 1987) te rječnik kratica i vlastitih imena (Barić 1987). Primijećeno je i da je trebalo „možda u Uvodu, navesti i izraz ‘hrvatski književni jezik’“ (Lončarić 1987). Iznijete primjedbe nisu ciljale na to da su autori trebali još u ponečemu korigirati novosadska pravopisna pravila u korist Broz–Boranića, npr. da je trebalo propisati nesastavljeno pisanje niječnih oblika prezenta glagola *htjeti* (ne ću), gramatičku interpunkciju, pisanje *d* ispred *c*, *č*, *ć* (podcrtati, podčiniti, odćušnuti). Sudionici *Vjesnikove* ankete uzeli su u obzir „društvenu dimenziju“ pravopisa i odbacili kao neutemeljen prigovor da je u Hrvatskoj izdan „separatan“ pravopis. Neprihvatljivim se smatra da se jednoj sociokulturnoj sredini može onemogućavati ili čak zabranjivati izrada vlastitih normativnih priručnika (Pranjčević 1987), nikakav se nedostatak ne vidi u tome što je pravopisni priručnik namijenjen korisnicima „zapadne varijante“ (Damjanović

1987), prigovori da je izdan poseban, „separatan“ pravopis nisu opravdani s obzirom na stvarnost naših kulturnosocioloških sredina i problematiku standarda hrvatskoga ili srpskoga jezika u kojemu varijante imaju ulogu standarda svojih sredina (Lončarić 1987), *Pravopisni priručnik* može poslužiti kao dobra osnova za daljnji rad i „eventualna dogovaranja“, ali to ne znači „da dotle SR Hrvatska ne smije imati svoj pravopisni priručnik za svoj književnojezični izraz (Barić 1987).¹

Velik interes za *Pravopisni priručnik* pokazali su, možemo se poslužiti formulacijom iz *Vjesnikove* ankete, „jezični teoretičari i praktičari iz svih jugoslavenskih sredina hrvatskosrpskog jezičnog područja“,² prije svih oni iz Srbije. U novinskom komentaru beogradske *Politike* prenose se prvi odjeci *Pravopisnog priručnika* te izražava zebnja da bi „duža orijentacija na separatne pravopisne projekte, ma koliko ih mi posmatrali samo kao ‘izvedbene’, neminovno [...] vodila i dubljim dezintergracijskim tendencijama u samom jeziku (Dautović 1986), a u prikazu objavljenom u novosadskom *Dnevniku* uza sve pohvale i kritičke primjedbe poziva se na to da se ne prave „pravopisno-jezičke razlike“, nego da se krene u provođenje *Zaključaka radnih dogovora* (Zbiljić 1986). U NIN-u je objavljen izrazito negativan prikaz *Pravopisnog priručnika* u kojemu se temeljni prigovor svodi na to da je riječ o „separatno rađenom priručniku“. ³ Anić-Silićev priručnik dakle „snabdjeven zaštitnim znakom ‘Školske knjige’ i ovlaštenog republičkog tijela – omogućuje da se iza njega nastavi praksa stabilizacije državnog hrvatskog književnog jezika, nacionalno programiranog“ (Pešikan 1986: 38). U već spominjanoj anketi srpski jezikoslovci u prvi plan stavljaju potrebu očuvanja kontinuiteta Novosadskog pravopisa „zajedničkim radom naših lingvista“ (Stanojčić 1987) te protivljenje izradi „republičkih ili nacionalnih“ pravopisa (Peco 1987). U svakom od anketnih članaka srpskih autora elaborira se teza o potrebi dogovorne izmjene pravopisne norme. O tomu su uostalom pisali i u prvoj polovici 1980-ih. Novosadski su pravopis smatrali zastarjelim, a izradu posebnih pravopisa, koji bi vrijedili na području samo jedne republike, neopravdanom jer da vodi jezičnom razilaženju među četirima republikama (Ivić 1981, Ćupić 1984).

¹ Vjesnikova anketa donijela je dijelove članka objavljenog pod programatskim naslovom „O jeziku samo – zajednički!“ u *Komunistu*, „organu Saveza komunista Jugoslavije i Saveza komunista Hrvatske“, u kojem autor iz Rijeke s negodovanjem ustvrđuje da se *Pravopisnim priručnikom* zapravo normira hrvatski književni jezik (v. Pasarić 1987a, Pasarić 1987b). U komentaru anketnih priloga Anić i Silić posebno se osvrću na taj članak (Anić-Silić 1987b).

² U anketi su sudjelovali osim hrvatskih i jezični stručnjaci iz BiH (Isaković 1987, Jeftić 1987) i Srbije (Ćupić 1987, Stanojčić 1987, Peco 1987, Ivić 1987), a objavljavani su i prilozi čitatelja (iz Hrvatske). Anketa je zaključena sedmim nastavkom, prilogom autorâ *Pravopisnog priručnika* (v. Anić-Silić 1987b). Voditelj ankete u završnom komentaru piše da se uspjelo u namjeri da se na jednom mjestu ocijeni „lingvističko djelo nesumnjive stručne vrijednosti i društvene važnosti“ (Pavičić 1987b).

³ Komentatoru *Borbe*, koji da je „pomalo nepovjerljiv kada se pojedine knjige (pa i ostale stvari) neodmjereno hvale“, zasmetale su „mnogobrojne vijesti o velikom uspjehu“ novoga pravopisa te prenosi Pešikanovo „vrlo odmjereno promišljanje knjige“ (B. M. 1986). Autori *Pravopisnog priručnika* odgovorili su Pešikanu (v. Anić-Silić 1987a), potom Pešikan ponavlja, „ako se takav priručnik ozvaničuje kao pravopis i norma, to nas stavlja pred svršen čin pravopisnog rascepa“ (Pešikan 1987).

Na Anićevu i Silićevu pravopisnu knjigu gleda se s neodobravanjem zbog toga što taj priručnik „konačno izdvaja Hrvatsku iz područja zajedničkog pravopisa kojeg se drže ostale tri republike istog jezika“ (Ivić 1987: 6), „najpogubniji efekat“ tog priručnika jest „ako se on bude shvatao kao pravopisna norma, a ne kao predlog i mišljenje“ (Ćupić 1987a). U prikazu *Pravopisnog priručnika u Južnoslovenskom filologu* rekapitulira se u uvodnom dijelu „društveno-politički i kulturni kontekst“ njegove pojave, onako kako ga vide srpski filolozi (Pešikan, Ivić, Ćupić).¹ Pridodaje se takvu viđenju konteksta tvrdnja da se pravopisni priručnik u biti ne razlikuje od *Tvorbe hrvatskoga književnog jezika* Stjepana Babića i *Sintakse hrvatskoga književnog jezika* Radoslava Katičića, knjigâ izišlih iz tiska iste godine kada i Anićevo priručnik, „kojima se pokušava normativno urediti zasebni hrvatski književni jezik u republičkim okvirima“. Razlika se vidi „samo u etapi konstituisanja zamišljenog hrvatskog književnog jezika“, Anićevo da su u etapi u kojoj se jezik Srba iz SR Hrvatske odvaja od jezika Srba izvan SR Hrvatske, a da Babić i Katičić „tu fazu preskaču“ (Marojević 1988: 89).

U osvrtima na *Pravopisni priručnik* srpski autori posebno prigovaraju zbog „umnažanja pravopisnih razlika“ spram Novosadskog pravopisa: onih što su rezultat Anićevo povratka nekim Broz–Boranićevim ortografskim i terminološkim rješenjima (kojih nema u Novosadskom pravopisu), i onih što su rezultat isključivo Anićevo inovacija. Prigovaralo se što u pravopisnom rječniku npr. nema odrednice *srpskohrvatski jezik, hrvatskosrpski jezik* (Ćupić 1987a), što u njemu nema riječi tipa *ko, demokratija, hrišćanin, ubica, buva*, konstatira se da u rječniku nema ni „ekavskih likova (uopšte)“ (Pešikan 1986).² U tekstovima srpskih autora o *Pravopisnom priručniku* napisane su ipak i dionice „sa usko stručnog odnosno naučnog stanovišta“, pa se tako gledano konstatira da „većinu sadržaja ovog priručnika čine solidno fundirana rješenja“ (Ćupić 1987b: 37). Najpodrobnije je o Anićevo *Pravopisnom priručniku* „sa isključivo lingvističkih pozicija“, uzimaju se u obzir svi prikazi i osvrti, pisano u *Južnoslovenskom filologu*. Prikazivač zaključuje da pravopisna knjiga „spolja pleni svojom preglednošću i strogo izvedenom fonološkom i morfonološkom analizom“, ali da je njihovo djelo „svojim novinama postalo unutrašnje protivrečno“. „Tamo gde su išli utrvenim stazama dosadašnjih pravopisnih rešenja autori su pokazali zavidnu sposobnost klasifikacije i sistematizacije“ (Marojević 1988: 98–99).

¹ Iz hrvatske emigrantske vizure u vezi s gledištem srpskih filologa ustvrđuje se: „Jedno je sigurno: srpski su jeziko(s)lovci u pravu, kad PP smatraju zadnjom prekinutom sponom s Novosadskim dogovorom. Bez obzira na nezgrapan naziv, koji ovaj pravopis nosi, on znači normiranje hrvatske jezične stvarnosti – i samo to!“ (Grubišić 1987: 276).

² Za trajanja „radnih dogovora“ u proljeće 1986. srpski su predstavnici sugerirali da bi, „ako taj priručnik mora izići“ bilo nužno u nj dodati „jednu stranicu s pravilima ekavskog izgovora“, a u pravopisnom rječniku dodati „makar kao aneks, ekavske likove svih reči s alternativnim izgovorom“ (Brborić 2000: 416).

4. Završno: „dometi jednog priručnika“ ili nevolje s pravopisom

Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika Vladimira Anića i Josipa Silića četvrta je u nizu pravopisnih knjiga nastalih u razdoblju od 1945. do 1990/91. u kojemu je Hrvatska sastavni dio jugoslavenske federacije (DFJ, FNRJ, SFRJ). U toj višenacionalnoj i višejezičnoj federaciji hrvatsko-srpski jezičnopolitički spor – potvrđuje se to ponajbolje upravo na pravopisnoj problematici – imao je težinu prvorazrednoga kulturnog i političkog problema. Iz duge „geneze *Pravopisnog priručnika*“ razvidno je da su mnoge nevolje proizišle iz njegova naslova (naziva jezika). Objavljivanje *Pravopisnog priručnika* sredinom 1980-ih preklapa se s inicijativom najvišeg vodstva SK Hrvatske da se iz Ustava SR Hrvatske izbriše naziv *hrvatski književni jezik*. Vlast je također nastojala da se institucionalizira „jedna zajednička jezična politika“ u čijoj bi kompetenciji bila i izrada „jednoga pravopisa srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog, hrvatskog ili srpskog standardnog (književnog) jezika“, a na *Pravopisni priručnik* gleda kao na „autorski“, „izvedbeni pravopis“. Anić–Silićev pravopis u hrvatskoj je (stručnoj) javnosti dočekan gotovo bez izuzetka s većim i manjim pohvalama uz kritičke primjedbe na konkretna ortografska rješenja, dijelom i na koncepciju, i to prije svega pravopisnog rječnika. Srpski su filolozi bili pozivani i smatrali su se pozvanima da se očituju o pravopisnom priručniku koji je na sebe preuzeo zadatak da opiše „stanje pravopisa u okviru književnojezičnog izraza kakav je u upotrebi u SR Hrvatskoj“. Najgora nevolja koju im je *Pravopisni priručnik* prouzročio proistekla je upravo iz zadaće koju je on na sebe preuzeo. Srpski su jezikoslovci u *Pravopisnom priručniku* vidjeli još jednu potvrdu hrvatskog (jezičnog) separatizma, još jedan raskolnički čin koji doprinosi dezintegraciji zajedničkoga srpskohrvatskoga/hrvatskosrpskoga jezika. Za razliku od srpskih filologa među hrvatskim filolozima nakon turbulentnog razdoblja 1965–1971. više nije bilo spremnih za sudjelovanje u izradi/doradi jednoga zajedničkog pravopisa, jednoga zajedničkog rječnika i jedne zajedničke terminologije. Objavljivanje Anić–Silićeva *Pravopisnog priručnika* u jezičnopolitičkom smislu potvrda je hrvatske autonomnosti u oblikovanju ortografske norme jezičnoga standarda, onakve kakva je bila u prednovosadskom razdoblju.

Literatura

- Anić, Vladimir. 1977. Izrađuje se pravopis hrvatskog književnog jezika. *Matica*, 6: 9.
Anić, Vladimir. 1980. Bez deoba. [Razgovor vodio Mladen Maloča]. *Nedeljne informativne novine*, 22. VI. 1980: 36–37.
Anić, Vladimir. 1986a. Jezik bez zabrana. [Razgovor vodili Miroslav Ležaja i Josip Pavičić]. *Vjesnik. Panorama subotom*, 22. III. 1986: 8–9.
Anić, Vladimir. 1986b. Izdisanje u vjeri u nadahnuće. [Razgovor vodila Meri Štajduhar]. *Danas*, 29. IV. 1986: 33–35.
Anić, Vladimir. 1986c. Pogrešna tvorba prekida memoriju. *Jezik i pravopis* (5). *Vjesnik*, 15. XII. 1986: 10.
Anić, Vladimir; Silić, Josip. 1982. O jednom intervjuu i pravopisu. *Svijet*, 11. 1. 1982: 5, 36.

Romanoslavica vol. LII, nr.2

- Anić, Vladimir; Silić, Josip. 1986. *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Sveučilišna naklada „Liber“, Školska knjiga.
- Anić, Vladimir; Silić, Josip. 1987a. Dometi jednog priručnika. *Nedeljne informativne novine*, 18. I. 1987: 4, 6.
- Anić, Vladimir; Silić, Josip. 1987b. Jezična rješenja ne propisuju forumi. *Vjesnik. Panorama subotom*, 21. II. 1987: 6–7.
- B. M. 1986. Usamljeni strijelci. *Borba* (Zagreb), 25. XII. 1986: 10.
- Babić, Goran. 1981. Pronašli smo nepoznat put. [Razgovarao Darjan Zadravec]. *Svijet*, 21. XII. 1981: 10–12.
- Babić, Stjepan. 1990. *Hrvatski jezik u političkom vrtlogu*. Zagreb: Pelivan.
- Barić, Eugenija. 1987. Nova praktična i terminološka rješenja. *Vjesnik. Panorama subotom*, 7. II. 1987: 6.
- Brborić, Branislav. 2000. *O jezičkom raskolu: (Sociolingvistički ogledi I)*. Beograd: CPL – Novi Sad: Prometej.
- Brkić, Josip. 1987. Refleks ja–pa–jata. *Okolo*, 1–15. I. 1987: 5–6.
- Brozović, Dalibor. 1976. O općim jezičnim i izvanjezičnim uvjetovanostima standardnonovoštokavske pravopisne problematike sa stanovišta njezina historijata i suvremenog stanja. *Radovi*, III: 49–58.
- Čupić, Drago. 1984. Srpskohrvatska stadardnojezička norma i njen društveni kontekst. *Književni jezik*, 3: 135–140.
- Čupić, Drago. 1987a. Dogovorom do norme. *Vjesnik. Panorama subotom*, 10. I. 1987: 6.
- Čupić, Drago. 1987b. V. Anić – J. Silić, *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, SN „Liber“ – Školska knjiga, Zagreb, 1986. *Prevodilac*, 1: 35–40.
- Čupić, Drago. 1988. Srpskohrvatski jezik i njegova norma danas. *Marksistička misao*, 1: 29–34.
- Damjanović, Stjepan. 1987. Rad je najbolji oblik dogovaranja. *Vjesnik. Panorama subotom*, 31. I. 1987: 6.
- Dautović, Sava. 1986. Jedan ili više pravopisa. *Politika*, 4. XII. 1986: 12.
- Gagro, Božidar. 1987. Naša kultura je bolja nego govor o njoj. [Razgovor vodio Marijan Vogrinec]. *Vjesnik*, 30. IV, 1–2. V. 1987: 14–15.
- Grubišić, Vinko. 1987. Tri značajna jezično-pravopisna priručnika hrvatskog jezika. *Hrvatska revija*, 2 (146): 264–277.
- Isaković, Alija. 1987. Prevladana patpozicija. *Vjesnik. Panorama subotom*, 10. I. 1987: 7.
- Ivić, Pavle. 1981. Jezik na dnevnom redu. [Razgovor vodio Sava Dautović]. *Politika*, 21. III. 1981: 6.
- Ivić, Pavle. 1987. Do pravopisnih izmjena dogovorno. *Vjesnik. Panorama subotom*, 14. II. 1987: 6–7.
- Ivić, Pavle i dr. 1989. *Prilozi pravopisu*. Novi Sad: Matica srpska
- Jeftić, Milivoje. 1987. Dobra osnova. *Vjesnik. Panorama subotom*, 24. I. 1987: 6.
- Jurišić, Mirjana. 1986. Više opis nego propis. *Večernji list*, 15–16. XI. 1986: 12.
- Komisija 1974 = Komisija za jezična pitanja. *Vjesnik*, 15. III. 1974: 4.
- Lončarić, Mijo. 1987. Potpuna jedinstvenost nije moguća. *Vjesnik. Panorama subotom*, 31. I. 1987: 6.
- Marojević, Radmilo. 1988. Vladimir Anić – Josip Silić, *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, Sveučilišna naklada „Liber“ – Školska knjiga, 1986: 1–707 + [4]. *Južnoslovenski filolog*, 44: 87–99.
- Mičanović, Krešimir. 2014. Pravopisne politike. Iz povijesti hrvatskoga pravopisa. U: *Otpor. Subverzivne prakse u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi. Zbornik radova 42. seminara Zagrebačke slavističke škole*, [ur. Pišković, Tatjana; Vuković, Tvrtko], 81–111. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zagrebačka slavistička škola.
- Mičanović, Krešimir. 2015. „Što hoće novi hrvatski pravopis?“. O Hrvatskom pravopisu iz 1971. U: *Jezične, književne i kulturne politike. Zbornik radova 43. seminara Zagrebačke slavističke škole*, [ur. Pišković, Tatjana; Vuković, Tvrtko], 31–55. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zagrebačka slavistička škola.

Romanoslavica vol. LII, nr.2

- Pasarić, Božidar. 1985. Torture jezičnog čistunstva. [Razgovor vodio Goran Moravček]. *Nedjeljna Borba* (Zagreb), 9–10. XI. 1985: 9–10.
- Pasarić, Božidar. 1987a. O jeziku – samo zajednički!. *Komunist*, 6. II. 1987: 20–21
- Pasarić, Božidar. 1987b. De Saussure i „hrvatska lingvistika“. *Vjesnik. Panorama subotom*, 7. II. 1987: 6–7.
- P[avičić], J[osip]. 1978. Novi pravopis – 1980. godine. *Vjesnik*, 2. VI. 1978: 5.
- P[avičić], J[osip]. 1980. Novi pravopis 1981. godine. *Vjesnik*, 10. VI. 1980: 4.
- Pavičić, Josip. 1986a. Pravopisanje po priručniku. *Vjesnik. Panorama subotom*, 8. XI. 1986: 12–13.
- Pavičić, Josip. 1986b. Pravopisni priručnik protiv magle. *Slobodna Dalmacija*, 11. XII. 1986: 14.
- Pavičić, Josip. 1986c. *Hrvatska gibanica. Polemike, pamfleti*. Zagreb: Znanje.
- Pavičić, Josip. 1987a. 10. godišnjica narudžbe pravopis. *Slobodna Dalmacija*, 16. IV. 1987: [14].
- Pavičić, Josip. 1987b. Jezik u zlatotisku. *Vjesnik. Panorama subotom*, 28. II. 1987: 6
- Pavičić, Josip. 1990. Propast „zagrebačke nagodbe“. *Vjesnik. Panorama subotom*, 6. I. 1990: 19.
- Peco, Asim. 1987. Osuvremenjujmo postojeća rješenja. *Vjesnik. Panorama subotom*, 31. I. 1987: 7.
- Pešikan, Mitar. 1976. Uz referate (i diskusiju) o načelnim pitanjima. *Radovi*, III:87–90.
- Pešikan, Mitar. 1986. Dometi jednog priručnika. *Nedjeljne informativne novine*, 21. XII. 1986: 38–39.
- Pešikan, Mitar. 1987. O današnjem stanju našeg književnog jezika (pravopisna pitanja). *Književnost i jezik*, 1–2: 109–120
- Pranjeković, Ivo. 1987. Uzoran priručnik. *Vjesnik. Panorama subotom*, 17. I. 1987: 7.
- Pranjeković, Ivo. 2006. Hrvatski jezik od godine 1945. do 2000. U: *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, [ur. Samardžija, Marko; Pranjeković, Ivo], 29–58. Zagreb: Matica hrvatska.
- Pravopis 1973 = Zasad nikakav novi pravopis. *Vjesnik* 7. VII. 1973: 3.
- Radaković, Borivoj. 1987. ».,;?~!`^`()«?. *Oko*, 1–15. I. 1987: 6–7.
- Rosandić, Dragutin. 1986. U obzoru tradicije i suvremenosti. *Danas*, 18. XI. 1986: 30–33.
- Selak, Ante [ur.]. 1992. *Taj hrvatski*. Zagreb: Školske novine.
- Silić, Josip. 1986a. Istog mišljenja. *Danas*, 13. V. 1986: 44.
- Silić, Josip. 1986b. Hit „opterećene“ svijesti. [Razgovarao Veljko Vičević]. *Novi list*, 28–30. XI i 1. XII. 1986: 9.
- Silić, Josip. 1986c. Poštovali smo zajedničko i posebno. [Razgovor vodili Miroslav Ležaja i Josip Pavičić]. *Vjesnik. Panorama subotom*, 6. XII. 1986: 6–7.
- Slamnig, Svevlad. 1987. Novi pravopis hrvatskog ili srpskog jezika. *Prevoditelj*, 37–38: 51–57.
- Spalatin, Krsto. 1978. Osnovni hrvatski jezični priručnici. *Hrvatska revija* 1 (109): 39–50.
- Stanojčić, Živojin. 1987. Dograđivanje zajedničkog pravopisa. *Vjesnik. Panorama subotom*, 24. I. 1987: 7.
- Stavovi 1985 = Stavovi o aktualnim pitanjima jezične politike [Predsjedništva CK SKH od 2. prosinca 1985. godine]. *Oko*, 19. XII. 1985. – 2. I. 1986: 3.
- Štajduhar, Meri. 1986a. Geneza pravopisnog priručnika. *Danas*, 18. XI. 1986: 32–33.
- Štajduhar, Meri. 1986b. Sjenka sumnje. *Danas*, 23. XII. 1986: 29–31.
- Šuvar, Stipe. 1976. Čime da se bavi Komisija za jezična pitanja? *Vjesnik*, 14. XII. 1976: 11.
- Šuvar, Stipe. 1987. Jezik vlasništvo naroda. *Nedjeljna Borba* (Zagreb), 23–24. V. 1987: 10.
- Tomljanović, Ivo. 1979. Priručnik, a ne kodeks: Pravopis hrvatskog književnog jezika krajem godine u štampi. *Borba* (Zagreb), 27. III. 1979: 10.
- Uredništvo. 1976–1977. Napomene uz članke o pravopisu. *Jezik*, XXIV, 3–4: 65.
- Zaključci 1986 = Zaključci radnog dogovora predstavnika centralnih komiteta SK Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske i Srbije i pokrajinskih komiteta SK Kosova i Vojvodine o aktualnim problemima jezika i jezične politike na srpskohrvatskom/hrvatskosrpskom, hrvatskom ili srpskom govornom području. *Oko*, 24. IV. – 8. V. 1986: 7, 11.
- Zbiljić, Dragoljub. 1986. Na međi dogovora. *Dnevnik*, 23. XI. 1986: 11.
- Žanić, Ivo. 1986. Pravopis tolerancije. *Slobodna Dalmacija*, 16. XI. 1986: 18–19.